

основных направлений развития территориальной организации образовательно-воспитательного комплекса. Определены подходы и принципы исследования, подчеркнута важность регионализации современных территориальных образовательно-воспитательных систем для дальнейшего внедрения инноваций и поиска оптимальных путей развития.

Ключевые слова: образовательно-воспитательный комплекс, методы общественно-географических исследований, территориальная организация, Черновицкая область.

Zayachuk Oksana. Territorial Organization of Regional Educational Complex within Administrative Oblast: Methods of Social-Geographic Study. Necessity of detailed systemic-structural analysis of regional educational-incentive complex represents an important methodological problem of its study. The use of wide specter of study methods allowed for concentration upon hierarchic elements of educational-incentive complex's territorial structure. The present article deals with the analysis and generalization of social-geographic approaches to said complex study as a component of social-territorial system, and with deepening of methodical bases for said study. The algorithm for the study of regional-level educational-incentive complex was suggested. Preparatory stage presupposes goal and tasks setting. Second stage (resource-knowledge) would be devoted to collection and initial processing of statistical materials, and archives data analysis. Third stage (analytical) presupposes that educational-incentive complex development factors be explored and deeply analyzed. The next (synthetic) stage would emphasize on the study and the analysis of the complex's functional-component and organizational structures. Fifth stage would substantiate separation of some elements of educational-incentive complex and their interlinks. The last, prognostic stage, would lay in elaboration of major directions to develop territorial organization of educational-incentive complex. Study approaches and principles are defined. The present study stresses the importance of regionalization of present-day territorial educational-incentive systems for further introduction of innovations and search for optimal ways of development.

Key words: educational complex, methods of social-geographic study, territorial organization, Chernivtsi region.

Стаття надійшла до редколегії
02.12.2013 р.

УДК 911.3

Наталія Гусєва

Деякі суспільно-географічні аспекти споживання продовольства населенням України

Розглянуто деякі теоретичні питання географії споживання як суспільно-географічної дисципліни, зокрема визначено поняття науки, проаналізовано дослідження вітчизняних і зарубіжних географів у сфері географії споживання продовольства. Охарактеризовано декілька варіантів групувань країн світу за особливостями харчування та визначено місце України серед них. Розглянуто динаміку споживання населенням України основних продуктів харчування (м'яса і м'ясопродуктів, молока й молочних продуктів, яєць, хлібних продуктів, картоплі, овоче-баштанних та плодово-ягідних культур, риби і рибних продуктів, цукру, олії) протягом 1990–2011 рр. та чинники, що визначили її особливості. Проведено порівняння мінімальних і раціональних норм харчування та реального споживання населенням України основних продуктів харчування.

Ключові слова: географія споживання, споживання, основні продукти харчування, мінімальні норми харчування, раціональні норми харчування, регіональні типи харчування.

Постановка наукової проблеми та її значення. На сьогодні географія споживання не отримала значного поширення, незважаючи на те, що перші праці з цієї суспільно-географічної дисципліни з'явилися у 60–70-х роках ХХ ст. Водночас потреба в дослідженні особливостей споживання населенням різних благ і послуг (зокрема продовольства), у т. ч. із погляду суспільної географії, досить значна, оскільки більшість наявних робіт із цієї тематики відображають специфіку споживання в умовах планової соціалістичної економіки, а Україна протягом останніх двох десятиліть стала країною з ринковою економікою.

Процеси ринкового реформування економіки в Україні та її регіонах призвели до негативних змін рівня і структури споживання населенням життєвих благ, особливо продуктів харчування. Навіть у провідних аграрно-промислових регіонах держави середньодушовий рівень споживання продовольства не відповідає фізіологічним нормам, а в регіонах із недостатнім розвитком агропромислового комплексу розрив між нормами і фактичним споживанням ще більший. Загалом же рівень споживання продуктів харчування залежить від сталого й ефективного функціонування агропромислового комплексу, мережі торговельних підприємств і платоспроможного попиту населення. Зміни будь-якого з цих компонентів приводять до зміни рівня споживання продовольства. Все це визначає актуальність дослідження суспільно-географічних аспектів споживання продовольства на державному і регіональному рівнях [4, с. 3].

Аналіз досліджень цієї проблеми. Вперше як окрему дисципліну географію споживання виділив радянський учений-географ С. О. Ковальов (Москва, 60–70-ті роки ХХ ст.), вважаючи її одним із чотирьох напрямів географії обслуговування населення [7–9]. Нададі географії споживання присвячені роботи вчених-географів Е. І. Калмуцької (Чернівці, 1980) [6], Т. М. Калашнікової (Москва, 1994) [5], І. О. Ільченко (Самара, 2009) [4], С. Ю. Корнекової, Е. Л. Файбусовича (Санкт-Петербург, 2011) [10] та деяких інших. Крім того, дослідженнями особливостей споживання, споживчого ринку, поведінки споживача та чинників, що на неї впливають, сегментації споживача на різні групи тощо на сьогодні займається чимало економістів, маркетологів, соціологів, психологів та спеціалістів інших галузей знань.

Мета статті – виявити місце України в світі за особливостями харчування та схарактеризувати споживання українцями основних продуктів харчування. Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання**:

- 1) проаналізувати деякі теоретичні аспекти географії споживання як суспільно-географічної дисципліни;
- 2) визначити місце України в світі за особливостями харчування;
- 3) розглянути динаміку споживання населенням країни основних продуктів харчування;
- 4) порівняти мінімальній й раціональні норми харчування та реальне споживання українцями продовольства.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Згідно з сучасними уявленнями *географія споживання* – це суспільно-географічна дисципліна, яка досліджує територіальні відмінності обсягу й структури споживання матеріальних і нематеріальних благ та послуг, причини таких відмінностей (фактори), у т. ч. пов'язані з природними умовами середовища проживання населення. Серед основних компонентів споживання населення слід назвати продовольство, житло, транспортні засоби, освітні й медичні послуги.

Останнім часом збільшується кількість праць, особливо російських суспільних географів, присвячених дослідженню споживання населенням продовольства. Так, географії споживання продовольства населенням Російської Федерації присвячено низка робіт С. Ю. Корнекової та Е. Л. Файбусовича, в яких уведено поняття регіонального територіально-споживачького продовольчого комплексу, що є складовою частиною регіонального територіального комплексу виробництва і споживання продовольства, та проведено районування країни й окремих її регіонів за особливостями споживання продуктів харчування [10, с. 37]. І. О. Ільченко розглядає територіальну систему виробництва, розподілу і споживання продовольства, елементами компонентної структури якої є сфера виробництва продовольства (агропромисловий комплекс), сфера розподілу продовольства (переважно зовнішня і внутрішня торгівля, а також громадське харчування) і сфера споживання продовольства (рис. 1) [4, с. 6]. Досліджуючи проблему становлення суспільства споживання в Росії, Г. В. Вторушина аналізує структуру харчування населення [1; 2]. Свого часу споживання продовольства у складі продовольчого комплексу досліджувала Т. І. Слоньова [14] та ін.

Дослідження територіальних особливостей споживання продовольства населенням проводяться і на глобальному рівні. Так, С. Б. Лавров та Ю. Н. Гладкий (Москва, 1999, 2009), В. П. Максаковський (Москва, 1996, 2008), І. І. Гудзеляк (Львів, 2008) та деякі інші географи звертають увагу на той факт, що в різних регіонах світу, у різних народів склалися певні типи харчування з деяким переважанням одних продуктів і відмовою від інших. У країнах, що розвиваються, домінує здебільшого один продукт місцевого виробництва, що визначає одноманітний характер харчування регіону, та існує

нестача інших продуктів, які могли б доповнити повноцінний харчовий баланс [3, с. 175–176; 11, с. 137–140; 12]. Американський географ Г. Керіел запропонував виділити 20 регіональних типів харчування (табл. 1, рис. 2).

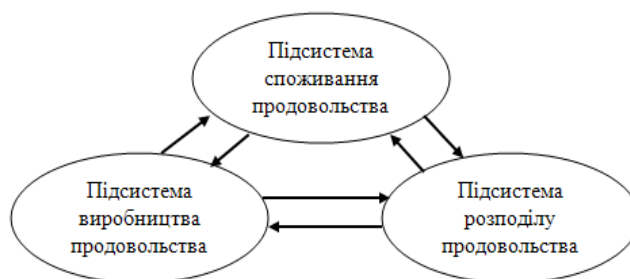


Рис. 1. Компонентна структура територіальної системи виробництва, розподілу та споживання продовольства (за О. І. Ільченко) [4, с. 7]

Ці типи харчування відрізняються головними джерелами білків і калорій. Їх можна умовно поділити на пшеничні, рисові, кукурудзяні, просяно-соргові, монголо-тибетський, острівний тихоокеанський та арктичний типи харчування (табл. 1) [12].

Згідно з запропонованою регіоналізацією Україна належить до пшеничних типів харчування (1-й регіональний тип). Головними джерелами калорій для українців є пшениця, картопля, цукор, м'ясо, тваринні та рослинні жири, а білки населення отримує з яловичиною, свининою, бараниною, молочними продуктами (табл. 1).

Таблиця 1

Регіональні типи харчування (за Г. Керіелом) [11, с. 139; 12; 2, с. 176]

Типи харчування	Номер на карті	Головні джерела калорій	Головні джерела білків
Пшеничні	1	Пшениця, картопля, цукор, м'ясо, тваринні і рослинні жири	Яловичина, свинина, баранина, молочні продукти
	2	Пшениця, просо, сорго, ячмінь, рис	Горох та інші бобові, сочевиця
	3	Пшениця, кукурудза, ячмінь, тваринні і рослинні жири	Яловичина, баранина, інколи свинина, різні бобові
	4	Пшениця, кукурудза, ячмінь, картопля	Бобові
	5	Пшениця, кукурудза, рис, цукор	Яловичина, бобові
	6	Пшениця, кукурудза, маніок	Яловичина, бобові
Рисові	7	Рис	Горох та інші бобові
	8	Рис, пшениця	Риба, соєві боби
	9	Рис, кукурудза, батат	Свинина, риба, соєві боби, арахіс
	10	Рис, кукурудза, батат	Риба, соєві боби, інші бобові, арахіс
	11	Рис, кукурудза, банани, ямс, маніок, цукор	Горох та інші бобові
Кукурудзяні	12	Кукурудза	Бобові
	13	Кукурудза, пшениця, картопля	Яловичина, бобові
	14	Кукурудза, просо, сорго	Горох та інші бобові, сочевиця
Просяно-соргові	15	Просо, сорго, кукурудза, ямс, батат, маніок, банани	Горох та інші бобові, арахіс
	16	Просо, сорго, рис, маніок, коксові горіхи	Риба, бобові, сочевиця, арахіс
	17	Просо, сорго, пшениця, кукурудза	Свинина, баранина, соєві боби, арахіс
Монголо-тибетський	18	Ячмінь	Молочні продукти, баранина, козлятина
Острівний тихоокеанський	19	Маніок, ямс, банани, коксові горіхи	Риба, свинина
Арктичний	20	Тваринні жири, пшениця	Риба, м'ясо диких тварин

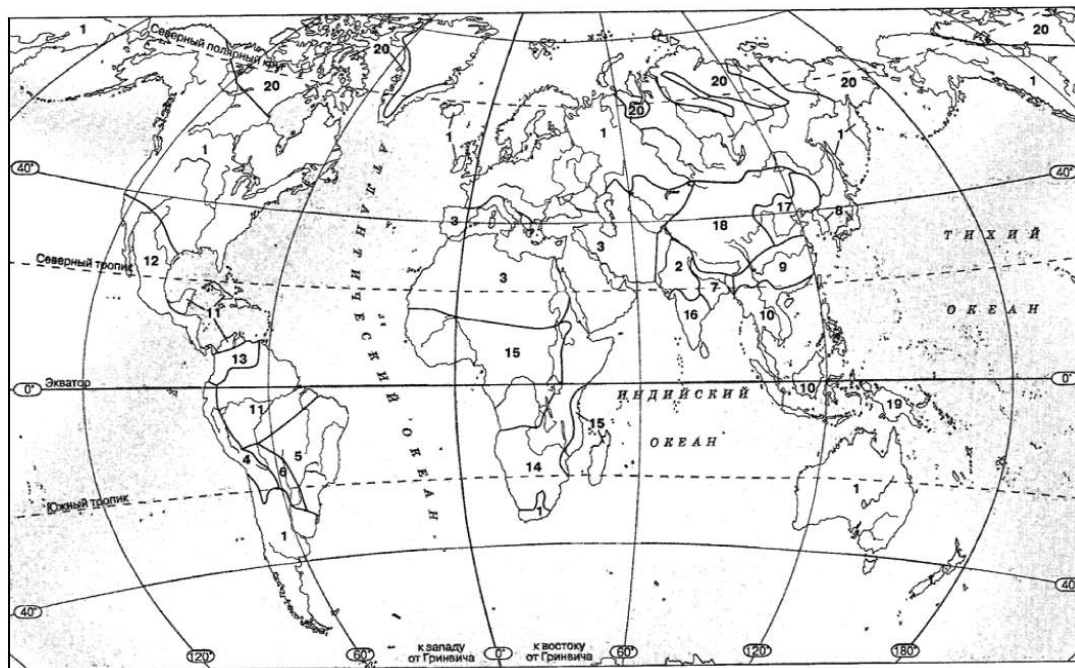


Рис. 2. Типи харчування (за Г. Керіелом) [11, с. 321]

Досить цікаве групування країн світу за особливостями споживання основних продуктів харчування здійснила Г. В. Вторушина, виділивши на основі кластерного аналізу шість груп країн (табл. 2). Згідно з кластеризацією Г. В. Вторушиної Україна за особливостями споживання основних продуктів харчування входить до групи перехідних країн, що частково залучені до світового ринкового процесу та мають схожі показники споживання з розвиненими країнами. Проте наша держава відзначається більш низьким рівнем економічного розвитку і високою роллю політичних факторів.

І зазначені варіанти групування країн світу за особливостями харчування, і статистичні середні раціони, які для держав світу виводить Продовольча і сільськогосподарська організація ООН (ФАО), і дані Державної статистичної служби України засвідчують, що для українців основними продуктами харчування є м'ясні, молочні, рибні і хлібні продукти, картопля, овоче-баштанні й плодово-ягідні культури, яйця, цукор, олія. Динаміку споживання цих продуктів населенням України протягом 1990–2011 рр. представлено в таблиці 3 та на рисунках 3.1–3.10.

З таблиці 3 та рисунку 3 видно, що в перше десятиріччя незалежності споживання українцями абсолютно всіх продуктів харчування різко скоротилося, зокрема, м'яса і м'ясних продуктів – у 2,2 рази, молока й молочних продуктів – у 1,9 рази, плодово-ягідних культур – у 1,8 рази, риби і рибних продуктів – у 4,9 рази. Все це, безумовно, пояснюється глибокою економічною кризою, в якій опинилася молода держава й яка негативно вплинула на купівельну спроможність населення і стан агропромислового комплексу країни.

Із початку 2000-х років у споживанні українцями основних продуктів харчування загалом намітилася позитивна тенденція (негативний тренд має тільки динаміка споживання молока і молочних продуктів (рис. 3.2), хлібних продуктів (рис. 3.4) та цукру (рис. 3.9)). Поступове зниження вживання населенням країни хлібних продуктів і цукру можна пояснити насамперед не стільки зниженням виробництва чи неспроможністю їх придбати, скільки раціоналізацією харчування сучасного українця, оскільки реальне споживання цих продуктів останніми десятиліттями набагато перевищувало (і нині ще перевищує) раціональні норми харчування. Водночас зменшення молока й молочних продуктів у раціоні українців є безпосереднім наслідком кризових явищ у тваринництві країни, зокрема молочно-м'ясному скотарстві. Так, поголів'я корів протягом 1990–2011 рр. зменшилося в 3,2 рази (з 8378,2 тис. до 2582,2 тис. голів); відповідно скоротилося й виробництво молока в 2,2 рази (з 24508,3 тис. до 11086,0 тис. т), а в розрахунку на 1 особу – в 1,9 рази (з 472,3 до 242,5 л на рік) [13]. Така динаміка, а також порівняно високі ціни на молоко й молочні продукти знижують платоспроможний попит населення, що негативно позначається на споживанні цих продуктів. Крім того, останніми роками

українцям все більше пропонують молокозамінні продукти, які загалом не дуже поступаються натуральним молочним виробам за смаком (але, безумовно, програють за своєю поживною цінністю), проте більш доступні за ціною

Таблиця 2

**Групи країн світу за особливостями споживання основних продуктів харчування
(за Г. В. Вторушиною) [2, с. 314–315]**

№ з/п	Назва	Коротка характеристика	Склад
1	Цивілізації	Висока частка рису в харчуванні. Його споживання локалізовано в певному географічному і культурному ареалі.	Країни Південно-Східної Азії й Океанії (Індонезія, Лаос, Індія, Бангладеш тощо)
2	Економічні аутсайтери	Найчисленніша за складом група країн, яка має низькі показники споживання за всіма основними продуктами харчування. У цю групу ввійшли країни з різним, проте однаково низьким рівнем соціально-економічного розвитку. Всі вони активно залучені до світової ринкової системи, однак швидше в ролі виробників, а не споживачів благ.	Більшість країн Африки, Південно-Східної Азії, Океанії
3	Перехідні країни	Чимала частка в структурі споживання незбираного молока й зернових. Показники рівня споживання інших продуктів досить низькі. Всі країни цієї групи мають спільне як культурно-історичне, так і політичне минуле (країни колишнього Радянського Союзу і Варшавського договору). Оскільки структура споживання тут аналогічна до економічно розвинених країн, цю групу можна назвати групою перехідних країн, зважаючи на їх часткову інтеграцію до світового ринку, що відбувається не без впливу політичних факторів.	Держави Центральної Азії (Киргизстан, Туркменістан, Казахстан тощо) і Східної Європи, зокрема Росія, Україна і Білорусь
4	Економічні лідери	Високий рівень споживання спиртних напоїв, зокрема, пива, а також м'яса, картоплі, молока, сиру. Це найбільш «калорійна» за структурою харчування група країн. Водночас вона економічно гомогенна і включає країни найбільш розвинені, з високим рівнем життя, що культивують універсальну ідеологію споживання.	Більшість країн Європи – Франція, Великобританія, Німеччина, а також Австралія, США, Канада
5	Маргінали	Високий рівень споживання овочів і зернових. Географічна неоднорідність цієї групи країн вказує на їх залучення до світової торгівлі. Водночас переважає самостійний і замкнутий характер споживчих практик населення. Це не дивно, якщо врахувати, що через політичні та ідеологічні умови, багато з цих країн опинилися в маргінальному становищі і балансують на межі політичної й економічної легітимності (Куба, КНДР).	Держави Африки (Марокко, Єгипет), Південно-Східної і Східної Азії, Близького Сходу (КНДР, Південна Корея, Ізраїль, Кувейт, ОАЕ)
6	Виключені	Структура споживання тут відображає швидше природно-кліматичні, ніж економічні та політичні умови життя населення. Через об'єктивні умови (прибережне розміщення країн або тропічний і субтропічний клімат) населення вживає або морепродукти і рибу, або фрукти й овочі. При цьому цей продукт використовується, ймовірно, безпосередньо для внутрішнього споживання, а не для продажу. Це підтверджує виключеність споживчих практик країн цієї групи із загальносвітового ринкового процесу.	Держави Африки (Габон, Уганда та ін.), Південної і Центральної Америки (Гренада, Коста-Ріка, Еквадор та ін.)

Таблиця 3

Мінімальні й раціональні норми харчування та споживання населеям України основних продуктів харчування у 1990–2011 рр. (на одну особу за рік) (за даними Держслужб статистики України) [13]

Основні продукти харчування	Споживання населеям України основних продуктів харчування (на одну особу за рік)											Норми харчування				
	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	рапю-вальні	міні-мальні
М'ясо та м'ясопродукти, вилуцно чи субпродукти та жир-сирець, кг	68,2 ¹	38,9	32,8	31,1 ²	32,6	34,5	38,5	39,1	42,0	45,7	50,6	49,7	52,0	51,2	83	52
Молоко та молочні продукти, кг	373,2	243,6	199,1	205,2	225,3	226,4	226,0	225,6	234,7	224,6	213,8	212,4	206,4	204,9	380	341
Яйця, шт.	272	171	166	180	209	214	220	238	251	252	260	272	290	310	290	231
Хлібні продукти (хліб та макаронні вироби в перерахунку на борошно), кг	141,0	128,4	124,9	129,6	131,2	124,5	125,6	123,5	119,5	115,9	115,4	111,7	111,3	110,4	101	94
Картопля, кг	131,0	123,8	135,4	139,5	132,8	138,0	141,4	135,6	133,6	130,4	131,8	133,0	128,9	139,3	124	96
Овочі та баштанні культури, кг	102,5	96,2	101,7	104,8	108,0	113,6	115,4	120,2	126,7	118,4	129,2	137,1	143,5	162,8	161	105
Плоди, ягоди та виноград (без переробки на вино), кг	47,4	33,4	29,3	26,4	28,5	33,0	33,9	37,1	34,8	42,1	43,5	45,6	48,0	52,6	90	68
Риба та рибні продукти, кг	17,5	3,6	8,4	11,0	11,9	12,0	12,3	14,4	14,1	15,3	17,5	15,1	14,5	13,4	20	12
Цукор, кг	50,0	31,6	36,8	39,5	36,1	36,4	38,4	38,1	39,5	40,0	40,9	37,9	37,1	38,5	38	32
Олія, кг	11,6	8,2	9,4	10,0	10,7	11,3	13,0	13,5	13,6	14,3	15,0	15,4	14,8	13,7	13	8

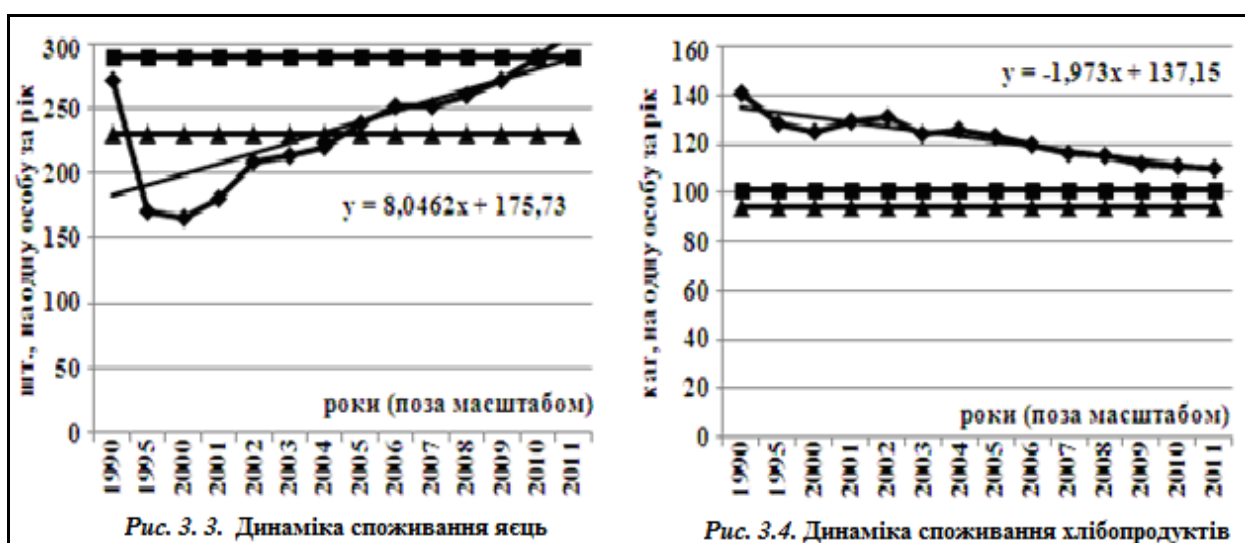
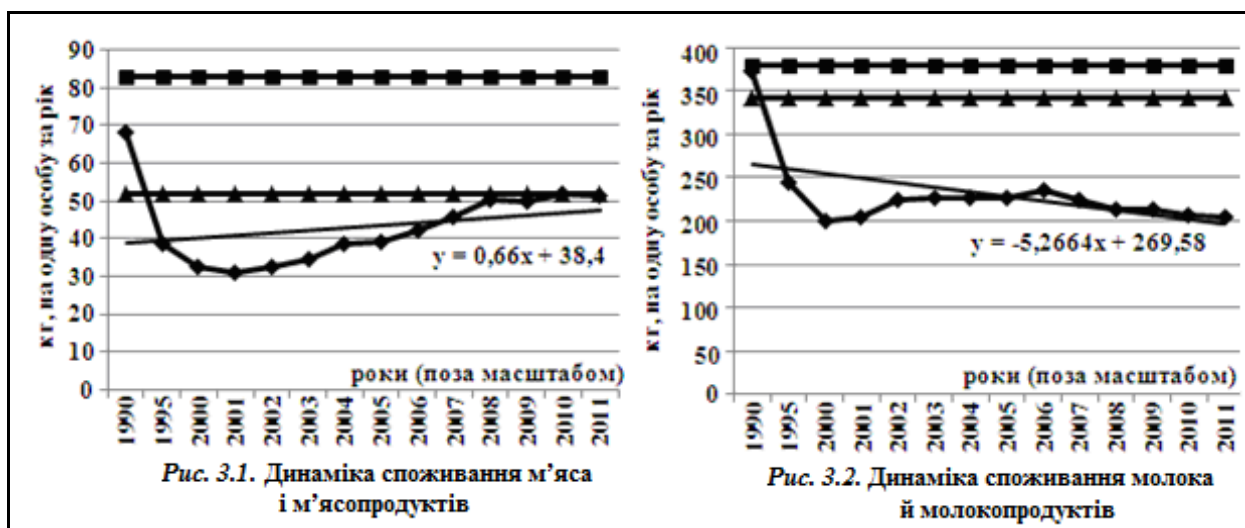
Примітка: 68,2¹ – найбільший показник у ряду даних; 31,1² – найменший показник у ряду даних.

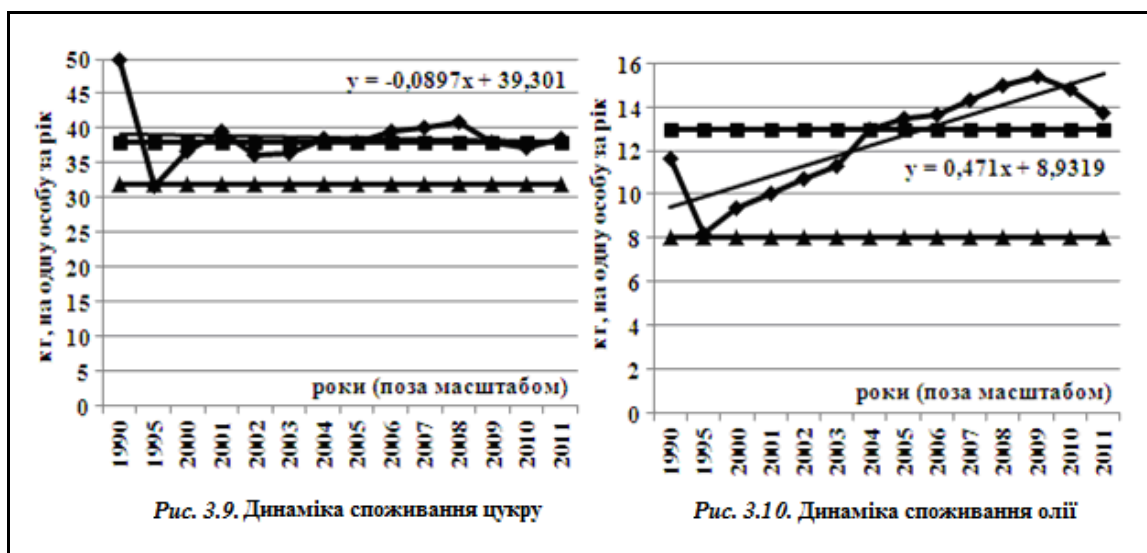
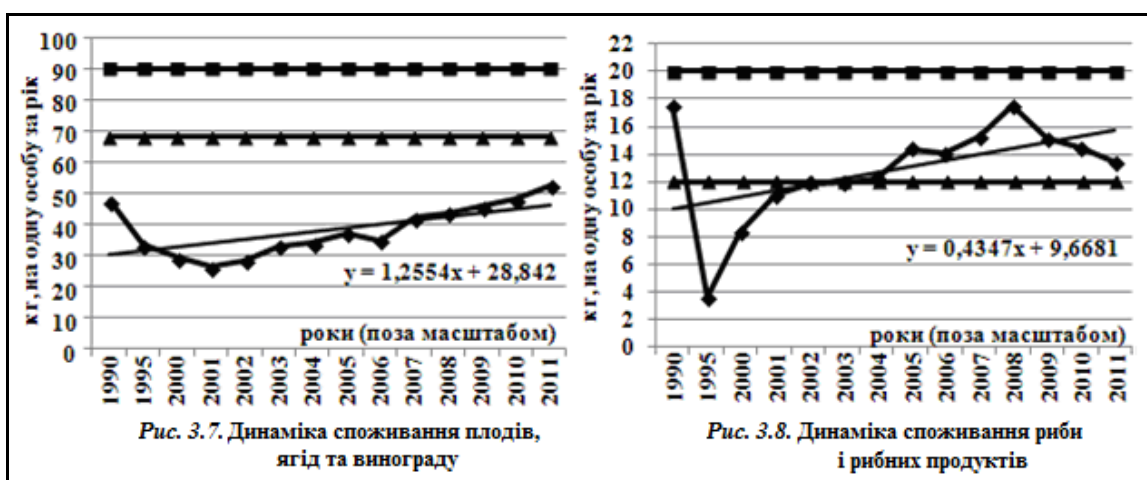
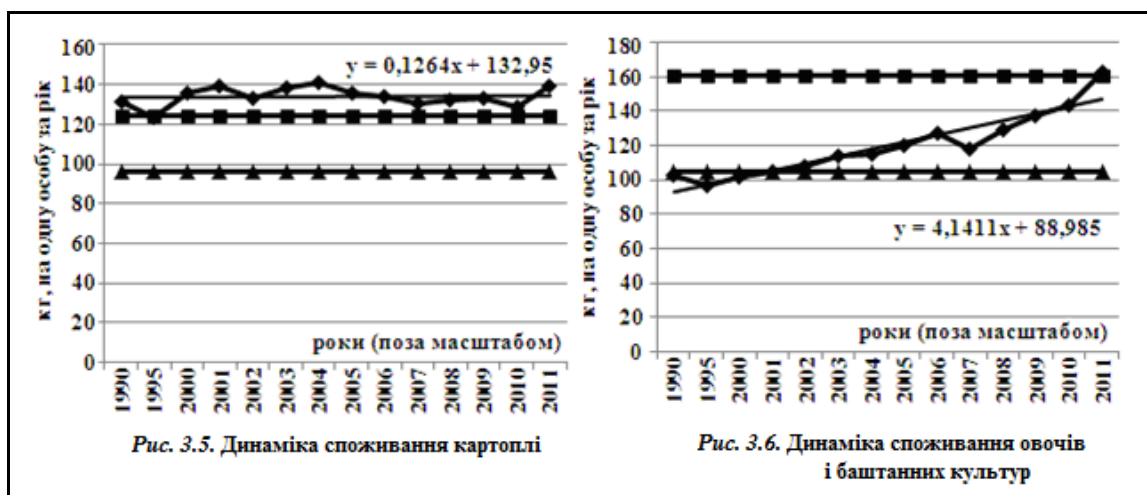
Аналіз динаміки споживання українцями основних продуктів харчування за 1990–2011 рр. дає підстави зробити такі **висновки**:

- споживання *м'яса і м'ясних продуктів* (рис. 3.1), починаючи з 2001 р., поступово збільшується (51,2 кг на 1 особу в 2011 р.), проте ще не досягло навіть мінімальної фізіологічної норми харчування (52 кг), не кажучи про раціональну (83 кг). Виняток тільки 2010 р. (52 кг), але й в цьому році споживання м'яса і м'ясопродуктів не досягло рівня 1990 р. (68,2 кг);
- динаміка споживання *молока й молочних продуктів* (рис. 3.2) має коливальний характер, збільшуючись в одні роки та зменшуючись в інші, проте жодного разу за досліджуваний період не досягла мінімальної норми (341 кг на 1 особу за рік). Так, у 2011 р. рівень споживання молока й молокопродуктів (204,9 кг) був у 1,7 раза нижче мінімальної та в 1,9 раза нижче раціональної (380 кг) норми харчування;
- починаючи з 2000 р., спостерігається неухильне зростання споживання *яєць* (рис. 3.3), досягнувши у 2005 р. мінімальної норми харчування (231 шт. на 1 особу), а в 2010 р. – раціональної (290 шт.). 2011 р. характеризується переспоживанням цього продукту на 7 % (310 шт.), що може негативно позначитись на здоров'ї населення, оскільки надмірне вживання яєць сприяє збільшенню рівня холестерину в крові та підвищує ризик розвитку атеросклерозу у людини;
- незважаючи на поступове зниження вживання *хлібних продуктів* (рис. 3.4), для українців досі залишається характерним надмірне їх споживання. При мінімальній нормі 94 кг на 1 особу і раціональній – 101 кг в 2011 р. кожний житель країни в середньому спожив 110,4 кг хліба і макаронних виробів. Слід звернути увагу на те, що надмірне споживання хлібних продуктів, багатих на легкозасвоювані вуглеводи, збільшує калорійність добового раціону людини, що може призвести до ожиріння, цукрового діабету, захворювань шлунково-кишкового тракту тощо. Крім того хліб є головним джерелом солі в організмі людини, оскільки в хлібобулочних виробках, що випікаються в Україні, солі вдвічі більше, ніж в європейських;
- надлишковістю характеризується і споживання українцями *картоплі* (рис. 3.5), при цьому її вживання хоч і повільно, проте неухильно збільшується. Так, у 2011 р. кожний українець у середньому спожив 139,3 кг картоплі, при раціональній нормі 124 кг. Унаслідок тенденції до збільшення споживання продуктів швидкого приготування зростає передусім попит на смажену картоплю. Надмірне споживання таких високоенергетичних продуктів у поєднанні з низькою фізичною активністю може призвести до надлишкової ваги;
- починаючи з 2001 р., споживання українцями *овоче-баштанних культур* (рис. 3.6) перевищило мінімальні норми (105 кг на 1 особу) і надалі збільшувалося. У 2011 р. вперше за досліджуваний період споживання населенням овочів і баштанних культур перевищило раціональні норми (161 кг), досягнувши 162,8 кг. Збільшення овочів в раціоні українців є позитивним моментом, оскільки свідчить про раціоналізацію харчування, піклування про здоровий спосіб життя;
- на відміну від овочів, споживання населенням країни *плодово-ягідних культур і винограду* хоч і має позитивну динаміку (рис. 3.7), проте ще далеке навіть від мінімальної фізіологічної норми (68 кг на 1 особу), не кажучи про раціональну (90 кг). У 2001 р. споживання цих продуктів досягло найнижчого рівня – 26,4 кг, що в 2,6 раза менше мінімальної і в 3,4 раза менше раціональної норми харчування. Протягом наступного десятиліття споживання плодів та ягід українцями хоч і збільшилося у 2 рази (52,6 кг у 2011 р.), проте ще недостатнє, що негативно позначається на здоров'ї населення, оскільки фрукти – це, як відомо, багате джерело вітамінів, клітковини, мінеральних і поживних речовин, фактор підвищення імунітету людини тощо;
- серед усіх продуктів харчування в 90-х роках ХХ ст. найбільше зменшилося споживання українцями *риби і рибних продуктів*, досягнувши в 1995 р. відмітки 3,6 кг на одну особу (при мінімальній нормі 12 кг і раціональній – 20 кг). Таке різке падіння пояснювалося багатьма причинами: низькою купівельною спроможністю населення, кризою рибної галузі, зменшенням експорту риби і рибних продуктів тощо. Поступове збільшення продукту в раціоні українців у наступні роки призвело до того, що в 2003 р. споживання досягло мінімальної норми харчу-

вання і далі збільшувалося. Так, у 2011 р. середньостатистичне вживання риби і рибних продуктів склало 13,4 кг на одну особу. Для порівняння: в деяких європейських країнах рівень споживання риби становить від 24 до 35 кг на душу населення. Особливо високий показник споживання риби (65 кг) зафіксований в Японії. В Китаї за останні 15 років цей показник зріс у 2,5 раза – з 11 до 27 кг на душу населення за рік. Слід пам'ятати, що риба належить до особливо цінних продуктів харчування. У м'язах тканин риб визначено близько 10-ти різних видів білка. Також риба містить вітаміни А, D, Е, залізо, фосфор, кальцій, магній, цинк, селен. Тому достатня кількість споживання риби і рибних продуктів може суттєво покращити раціон харчування та зберегти здоров'я нації;

- як уже зазначалося, динаміка споживання *цукру* населенням України негативна (рис. 3.9), проте все одно вживання цього продукту залишається досить високим – вище мінімальної норми (32 кг на 1 особу), а в окремі роки (1990, 2001, 2006–2008 рр.) – вище раціональної (38 кг). Надлишкове вживання цукру завдає шкоди здоров'ю людини, оскільки може викликати ожиріння, цукровий діабет, атеросклероз, захворювання серцево-судинної системи, зубів, порушення обміну речовин тощо;
- раціон українців на сьогодні характеризується надлишковим вживанням *олії*, при цьому протягом останнього десятиліття її споживання поступово збільшується (рис. 3.10). Так, у 2011 р. кожний українець у середньому спожив 13,7 кг олії, що перевищує не тільки мінімальні (8 кг на одну особу), а й раціональні норми харчування (13 кг).





- ◆ реальне споживання населенням продукту харчування
- раціональна норма споживання продукту харчування
- ▲ мінімальна норма споживання продукту харчування
- лінія тренду
- $y = 0,471x + 8,9319$ рівняння тренду

Рис. 3. Динаміка споживання населенням України основних продуктів харчування протягом 1990–2011 рр. (за даними Держслужби статистики України [13])

Висновки та перспективи подальших досліджень. На сьогодні можна констатувати, що споживання населенням України основних продуктів харчування, хоч і має позитивну динаміку (за винятком вживання молока й молокопродуктів, хлібних продуктів і цукру), проте залишається недостатнім як за обсягом (особливо це стосується вживання м'яса і м'ясопродуктів, молока і молокопродуктів, плодово-ягідних культур, риби і рибних продуктів), так і за структурою, оскільки в раціоні українців спостерігається недостатнє споживання одних продуктів і надлишкове – інших (зокрема, хлібних продуктів, картоплі, яєць, цукру, олії). Таке неправильне харчування призводить до поширення цілого ряду захворювань – ожиріння, цукрового діабету, атеросклерозу, хвороб серцево-судинної системи, шлунково-кишкового тракту тощо, що становить загрозу існуванню здорової української нації. Водночас як позитивний момент слід відзначити, що останніми роками можна спостерігати поступову раціоналізацію харчування українців (зменшується споживання хлібних продуктів і цукру, тоді як кількість м'яса і м'ясопродуктів, овоче-баштанних і плодово-ягідних культур, риби і рибопродуктів у раціоні населення України збільшується).

Варто зауважити, що всі виявлені особливості динаміки споживання українцями основних продуктів харчування стосуються всієї країни. Проте ситуація в окремих регіонах дуже різниться. Це вимагає подальших досліджень споживання населенням продовольства, зокрема в регіональному аспекті.

Джерела та література

1. Вторушина А. В. Региональные особенности становления общества потребления в России: анализ структуры питания [Электронный ресурс] / А. В. Вторушина // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2011. – Т. 14. – № 5. – С. 252–259. – Режим доступа : http://ecsocman.hse.ru/data/2013/02/11/1251419950/Vtorushina_2011_5.pdf
2. Вторушина А. В. Структура потребления продуктов питания как показатель качества жизни населения: Россия в контексте мирового развития [Электронный ресурс] / А. В. Вторушина // Стратегия инновационного развития России как особой цивилизации в XXI веке: материалы VI Всерос. науч. конф. «Сорокинские чтения» (Москва, 1–2 дек. 2010 г.). – М., 2010. – С. 313–316. – Режим доступа : <http://www.socio.msu.ru/documents/science/Sorokin2010-tezisy.pdf>
3. Гудзеляк І. І. Географія населення : навч. посіб. / І. І. Гудзеляк. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – 232 с.
4. Ильченко И. А. Территориальные особенности производства, распределения и потребления продовольствия в Саратовской области : автореф. дис. ... канд. геогр. наук : спец. 25.00.24 «Экономическая, социальная и политическая география» [Электронный ресурс] / Ирина Александровна Ильченко. – Воронеж, 2009. – 20 с. – Режим доступа : <http://www.aspirant.vsu.ru/ref.php?cand=1598>
5. Калашникова Т. М. Основные положения географии потребления / Т. М. Калашникова // Вест. Моск. ун-та. Серия : География. – 1994. – № 4. – С. 23–29.
6. Калмуцкая Э. И. География потребления : курс лекций для Черновецкого ун-та / Э. И. Калмуцкая. – Черновцы : Изд-во ЧГУ, 1980. – 94 с.
7. Ковалёв С. А. Географическое изучение населения, его потребления и общественного обслуживания / С. А. Ковалев // Вопросы географии. Сб. 100 «Перспективы географии». – М. : Мысль, 1976. – С. 156–166.
8. Ковалёв С. А. География потребления и география обслуживания / С. А. Ковалев // Вест. Моск. ун-та. Серия : География. – 1966. – № 2. – С. 3–10.
9. Ковалев С. А. География сферы обслуживания как особая экономико-географическая дисциплина / С. А. Ковалев, В. В. Покшишевский // Итоги науки и техники. Сер. : География СССР. – 1974. – Т. 11. – С. 8–36.
10. Корнекова С. Ю. Подходы к потреблению районирования продовольствия [Электронный ресурс] / С. Ю. Корнекова, Э. Л. Файбусович // Вестн. ТвГУ. Сер. : География и геоэкология. – 2012. – Вып. 1 (11). – № 8. – С. 37–47. – Режим доступа : <http://eprints.tversu.ru/3023/>
11. Лавров С. Б. Глобальная география. 10–11 классы : учеб. пособие / С. Б. Лавров, Ю. Н. Гладкий. – 3-е изд., стер. – М. : Дрофа, 2009. – 321 с.
12. Максаковский В. П. Глобальная продовольственная проблема и ее географические аспекты : Очерк из учебного пособия «Географическая картина мира. Кн. 1 : Общая характеристика мира» [Электронный ресурс] / В. П. Максаковский. – М. : Дрофа, 2008. – 495 с. – Режим доступа : <http://geo.1september.ru/articlef.php?ID=200201908>
13. Сільське господарство України за 2011 р. : стат. зб. / за ред. Н. С. Власенко. – К. : Держ. служба статистики України, 2012. – 376 с.
14. Слонева Т. И. Продовольственный комплекс как объект экономико-географических исследований / Т. И. Слонева // Вопросы социально-экономической географии Верхневолжья. – Калинин : [б. и.], 1983. – С. 19–28.

Гусева Наталя. *Некоторые общественно-географические аспекты потребления продовольствия населением Украины.* В статье рассмотрены некоторые теоретические вопросы географии потребления как общественно-географической дисциплины, в частности, дано определение науки, проанализированы исследования отечественных и зарубежных географов в области географии потребления продовольствия. Дана характеристика нескольких вариантов группирования стран мира по особенностям питания (региональные типы питания по Г. Керизелу, кластеры по А. В. Вторушиной) и определено место Украины в этих группах стран. Рассмотрена динамика потребления населением Украины основных продуктов питания (мяса и мясопродуктов, молока и молочных продуктов, яиц, хлебных продуктов, картофеля, овощебахчевых и плодово-ягодных культур, рыбы и рыбных продуктов, сахара, масла) в течение 1990–2011 гг. и выделены факторы, которые ее определили. Проведено сравнение минимальных и рациональных норм питания и реальное потребление населением Украины основных продуктов питания.

Ключевые слова: география потребления, потребление, основные продукты питания, минимальные нормы питания, рациональные нормы питания, региональные типы питания.

Guseva Nataliya. *Some Human-Geographical Aspects of Food Consumption by the Population of Ukraine.* Some theoretical questions of the geography of consumption as a human-geographical disciplines was considered. Definition of science was given. Studies of domestic and foreign geographers of the geography of food consumption were analysed. Some grouping countries according to the peculiarities of nutrition were characterized, for example, the regional types of food (G. Keriel), clusters on consumption of food (A. V. Vtorushina). Ukraine's place in the table grouping countries according to the peculiarities of nutrition has been defined. The dynamics of food consumption by the population of Ukraine (meat and meat products, milk and dairy products, eggs, cereal products, potatoes, vegetables and melons, fruits, berries and grapes, fish and fish products, sugar, sunflower oil) during 1990–2011 was considered. Factors that determined the dynamics of food consumption by Ukrainians, were allocated. The minimum and rational nutrition norm and real food consumption by the population of Ukraine were compared.

Key words: geography of consumption, consumption, food, minimum nutritional standards, rational nutrition norm, regional types of food.

Стаття надійшла до редколегії
08.09.2013 р.

УДК 911.3:33(477.62)

Ганна Дудкіна

Суспільно-географічний аналіз інвестиційної діяльності у Донецькій області

Розглянуто регіональні особливості інвестиційної діяльності в Донецькій області. Визначено основні напрями досліджень інвестиційної діяльності в Донецькому регіоні. Проаналізовано структуру інвестицій в основний капітал і прямих іноземних інвестицій за видами економічної діяльності та в територіальному аспекті. Наведено основні джерела фінансування інвестицій. Здійснено класифікацію адміністративно-територіальних одиниць Донецької області за подібністю розвитку інвестиційної діяльності на основі застосування кластерного аналізу. Схарактеризовано виділені групи адміністративно-територіальних одиниць Донецької області за подібністю розвитку інвестиційної діяльності. Виявлено основні проблеми розвитку інвестиційної діяльності в регіоні та можливі способи їх розв'язання. Визначено вплив інвестиційної діяльності на розвиток Донецького регіону.

Ключові слова: інвестиції, капітальні інвестиції, інвестиції в основний капітал, прями іноземні інвестиції, інвестиційна діяльність.

Постановка наукової проблеми та її значення. На сучасному етапі розвитку української держави велика роль належить інвестиційній діяльності як фактору сталого соціально-економічного розвитку. Це зумовлено тим, що інвестиції є засобом активізації соціально-економічних перетворень, структурно-технологічних змін на основі інновацій, а також чинником територіального розвитку в умовах формування ринкової економіки. Інвестиції – це також засіб забезпечення виходу з економіч-